کاریگەری شاعیرانی رابردوو لەسەر مەولەوی و مەولەوی لەسەر شاعیرانی هاوچەرخ و پاش خۆی

حەمەرەشید ئەمینی

سەرەتا وەك پێشەکی وهەوالێ

هەرچەند لەسەرمەولەوی لەم چەندساڵەی دوایەدا زۆروتراوەو زۆریش نوسراوە، بە تایبەت لەو چەند گۆنگرەو کۆبونەوەی وەك، کونگرەی سەقز، کـونگرەی سـلیمانی و سەرشـاتە، کـونگرەی سـنە، هەمایـشی یـەك رۆژەی تازئاوای سـەلاس وە....... لـە ئـەوکۆڕو کۆ بونەوانـەیش بـە سـەدان وتـارو لێکۆلینـــەوی ئـــەدەبی و زانـــستی لـــە سەرئاســاری ئـــەو نـــەمرە بەلگـــەی راستەقینەی ئاستی پایە بەرزی و کەسایەتی مەولـەویمان بـۆ دەس نیـشان ئـەکرێت، لەکـەناری ئەوانەیـشدا چـاپی ئاسـارەکانی بـە تایبـەت دیوانـە شـــیعرەکەی کەبەشـــێوەی هـــەورامی نوســـیویەتی، لـــە لایـــەن هەنـــدێ لەنوسـەرانی نـاوداری کـوردەوە چەندجارچـاپ وەرگێڕانـی لەسـەرکراوە، ئەگەربلێین هێشتا نەمان توانیوە بـە تـەواوی ئـەرکی خۆمـان بـە نیـسبەتی مامۆستا مەولەویەوەی جێ بەجێ بکەین بێ جێ نییە !؟

هەروا زۆربەی بەڕێزان ئاگادارن مامۆستا مەولەوی ئاساری زۆری لە شوێن بەجێ ماوە ئەوانەی تا ئێستا کەوتونەتە بەردەست (دیوانە شیعری بەشێوەی هەورامی لە٣٢٦٠ دێڕ) (الفضیلە بە عربی لە٢٠٣١ دێڕ) (العقیدە بە شێوەی کرمانجی ناوەڕاست لە٢٤٥٢دێڕ)(الفوائح بە فارسی لە ٥٢٧ دێڕ)داو نامیلکەیە لە سەر ئادابی تەریقەی نەقشبەندی و......، لە نێو ئەم ئاسارانەیدا زیاتر ئەو دیوانە شیعرەی بە شێوەی هەورامی نوسراوە چاپ کراوەو کەوتوەتەبەردەستی هەموان، هەتا هەندێك وادەزانن مەولەوی تەنها ئەو دیوانە شیعرەی هەیە، ئەگەر بەچاوێکی زانستیانەش سەیری ئەم دیوانەی مەولەوی بکرێت ئەتوانین بەیەکێ لە شاکارانی ئەدەبی کوردی و پاراو پڕماناو ڕەوانترین شیعرەکانی سەردەمی خۆی دەس نیشان بکرێن، بۆوێنە باسەیری ئەم دێڕەی بکەین.

دیارەن دیدەم هەم دەرد نۆمەن

ئەمجاریش جە نۆ ئارەزووی تۆمەن

ئەوانەی ئاگاداروشارەزای ئەدەبی هەورامین بەوەی دەزانن (ئەمجاریش) لانی کەم دەبوایا (ئەمجاریچ) بنوسرایا، کەچی مامۆستا مەولەوی بە ئاگاداری لەوەی کە سێ پیتی (ج وچ) بکەونەپشت سەری یەك چەندە دەربرین یان (ئەدایان)گرانە، هاتوە لەپیتێ کە زیاتر لەکرمانجی ناوەڕاست کەڵکی لێ وەر ئەگیرێت وەرگرتوە، ئەگەر دەڵێن شیعرەکانی نەرم و ڕەوانن زیاتر لەو شوێنانەی کە پێویست بووە لەوشەگەلی زاراوەکانیتر یان زمانەکانیتر بە جوانی کەڵکی وەرگرتوە، لە کەناری ئەوەیشدا باشترین فنونی ئەدەبی بەکارگرتەوە لەلایەتریشەوە لە شیعری

شاعیرانی پێش خۆی بە تایبەت شاعیرانی فارسی زمان بە جوانی ئاگادار بووەو کەڵکی لێ وەرگرتوون، لەزۆر شوێنیشدا تێکۆشاوە بۆ پاراو کردنی زمانەکەی، ئەمانەش بەتێك را بوون بە رچەو ریباوۆی قوتابخانەی مەولەوی و تا ئەمرۆیش بەردەوامە.

وەك هەواڵێ

لە کەناری ئەوەیشدا بەداخەوە تا هەنوکەیش هێشتای لەدوو بوواری سەرەکی دا هەرمانی ئەوتۆ لەسەر شیعرەکانی نەکراوە.

یەکەم: راستە بۆ یەکەم جار ئەرکو ماندو بوونی چاپی کەوتە ئەستۆی مامۆستای نەمر مەلا عەبدولکەریمی مودەڕیس، هەرواکە خۆیشی فەرمویەتی (هەرچۆن بێ من ئەوەی لە توانامـا بوو کردم، وە نەبێ بڵێم کەم و کورتی لەئیشەکەما نییە، چونکە پرۆژەی وا هەرگیز بە تاقە کەسێك بە بێ کەم و کورتی ناهێنرێتە دی)، کە چی ئەوانەیش وا چاپی دوو بارەو ئۆفسیدو وەرگەڕانیان لەو دیوانەدا کردوە، نەهاتون بە شێوەیەکی بەراوردکاریو زانستی ناتەواویو هەڵەکانی راست کەنەوەو شیعری شاعیرانیتر کە بەناوی مەولەوی و یان هی مەولەوی بە ناوی کەسانێتر لە چاپ دراون جیبا کرێنەوەوله جێگای خۆیان بنوسرێنەوە.

دووهەم : هێشتای زۆرێ لە شیعرەکانی مەولەوی لە لایەن شوێن کەوتوانو لایەنگرانی ئەو ئەدەبە بە نارێکی و نادروست دەخوێنرێنەوە، بەتایبەت گۆرانی بێژانی هەورامان، کە ئەو جۆرە خوێندنەوەش لە زۆر شوێندا ئەبێتە هۆی لە دەس دانی باری مەعنی و فەنی شیعرەکان.

ئەمانەو هەندێ هۆکاریتری وەك کەڵك وەرنەگرتنی ئاساری شاعیرانی کوردە بە شێوەی نەرم ئەفزاریو دوور بونیان لە رەوەندی دیجیتاڵی

مـودێرن و چـەند هۆکـارێتر، بـرای بـەرێزو هـۆگری فەرهـەنـگ و ئـەدەبی کـوردی کـاك عەبـدوڵای حـەبیبی لـە شارۆچـکەخنجیلانەکەی نودشــە پرۆژەیەکی لەم بابەتەی لە سەر مەولەوی راگەیانـد، کـە ئـەتوانم بڵێم لـە ئاستی خۆیدا کـەم وێنـەوپڕ بـایخ بـوو، کـاتێ چـوین و لـە نزیکـەوە ئـەو بەرێزەمان بینی و بە وردی باسی پرۆژەکەی کرد، زۆر پێ خۆشحاڵ بـوین و بەڵێنیشمان پێ دا لـە رادەی توانـاو دەسـەڵاتی خۆمـان یارمـەتی بـدەین، بابەتی پرۆژەکەیش ئەمە بوو، کە دیوانی مەولەوی پاش بەراورد کردن لە گەڵ چەندەها نوسخەی دەستنوس وزۆربەی ئەو دیوانانەی کەچـاپ کـراون و شـیعرە چـاپ نەکراوەکانیـشی کـەڵك وەرگیرێـو، ئـەوەی مامۆسـتا مـەلا عەبدولکەریم بکرێت بە سەرچاوگەی هەمویان، پاش ئەوەی لەگەڵ چـەند کەسێکی خاوەن رائیی و بۆچون لەم بابەتە، بە تایبەت مامۆستا ئەحمەدی ئـەزیرو کـاك موحەممـەدی فـەهیم لـە سـنەو ماموسـتای مـومنی نـوری وخوالێخۆش بوو کاك یوسفی رەسوڵ ئابادی و کاك مومنی یـەزدان بـەخش و بەندەیش لە شاری پاوە لەچەند دانیشتنێکی بێ وچـان دابـەراورد کـاری ئەو هەرمانەمان بە ئەنجام گەیاندو زۆربەی ناتەواویەکانی راست کرانەوە، لە دوای ئەوەش هاتینە سەر ئـەو رایـە کـە پـاش نوسـینەوەی دوو بارەیـان مامۆستا موحەممەدی فەهیم بە دەنگە خۆشـەکەی و دەربڕینێکـی دروسـت بیـان خوێنێتـەوە، ئـەو کاتـە بـە شـێوەی نـەرم ئـەفزاری لـە سـەر سـیدیو راگەیاندنەکانی وەك ئـەنترنێتو میـدیاکانا بـڵاو بکرێتـەوە، تـا ئیـدی هـەتا ئەگەر کەسێ غـەیری هـەورامیش بـە جـوانی شـێوی خوێندنـەوەو بـەیانی دروستیان بزانێ چۆنە ؟، لێرەدا ئەرکی سەرەکی و ماندوو بونی بێ وچـان کەوتـە سـەر شـانی بـەرێزان کـاك عەبـدوڵای حـەبیبی و لـە دوای ئـەویش مامۆسـتا موحەممـەدی فـەهیم، کـاتێ ئـەو هەرمامانـەیش بـە ئـەنجام

گەیشت، هاتینە سەرئەو رایە لەگەڵ چاپی دوو بارەی دیوانەکەیدا ئەو سیدیانەیش بڵاو بکرێنەوە، ئەگەرچی ئەمەیش لە خۆیدا ماندوو بونێکی کەی وا بە شوێنەوە، کەچی مامۆستا مەولەوی لەوەی زیاتر مافی وا بە سەر ئێمەوە، ئەدەبی کوردیش خۆی بە قەرزاری دەزانێت، بەس ئەو ماندوو بوونەمان لە بەرابەری گەورەیی مەولەویدا شتێکی زۆرکەمەو تەنها ئەتوانین بڵێن کەهەستی خۆشەویستی خۆمان بە نیسبەتی ئەو پایە بەرزەوە دەربڕیوە، ناتوانین بڵێن ئەم هەرمانەی ئێمە کاملترین دیوانی مەولەویە لەم بابەتەوە، ئەبێ چەندەها ئەوەندەیتر ماندوو بن تا بتوانن هەنگاوێتر ئەم ئەرکە بەرەو پێش بەرنو تیشك هاوێژێ بخەنە سەرباری ئەدەبی ئاسارەکانی مەولەوی بە تایبەت ئەم دیوانە شیعرەی.

ئەوا منیش وەك قوتابیەکی ئەم قوتابخانەیە، بەگویەری توانای خۆم لەو کورتە وتارەیدا دەمەوێت کاردانەوەی شیعری شاعیرانی رابردوو لە سەر مەولەوی و هی مەولەوی لەسەر شاعیرانی هاوچەرخ و پاش خۆی بخەمە بەرچاوی لایەنگرانی ئەدەبی کوردی، هەرچەند لە هەندێ شوێندا ئاماژە بە برێ لەو کاردانەوەیانە کراوە، بەتایبەت کاك حەکیمی مەلا سالح لە کتیبێ شیعرە چاپ نەکراوەکانی مەولەوەی، منیش ناڵێم تەواوی ئەو بابەتانم دەسنیشان کردون بە راسی ئەگەر بمانەوێ هەرمانێکی چڕو پڕی ئاوا بخرێتە بەردەست زۆر لەوی زیاتر کاتی پێویستە کەلە کۆڕو کۆبونەوەیەکدا دەست نیشان ئەکرێت، تێگۆشاوم شتانیکیش دەست نیشان کەم کەزۆربەیان تا ئەمڕۆ باسیان لەسەر نەکراوە.

کارتێکردنی شاعیرانی رابردوو لەسەرمەولەوی.

ئەگەر هاتو لە روانگایەکی زانستیو لێکۆڵرانەوە سەیری دارێـژراوی شیعرەکانی مەولەوی بکەین، بۆمان دەر ئەکەوێت کە هەندێ تایبەتمەندی بۆخۆی دەس نیشان کردوە، بێ گومان زۆرێ لە سەر ئەم باوەڕەن لە شاعیرانی رابردوو کەمتر کەسێکمان هەیە وەك مەولەوی کاریگەری لەسەر شاعیرانی هاوچەرخوو پاش خۆیش دانابێ، پێش ئەوەی بچمە سەر ئەم باسە بابزانین خودی مەولەوی زیاترلەکام شاعیری پێش خۆی کەلکی وەرگرتـوە، ئـەو کەسـانەی کـە شـیعرە کـانی مەولـەویان بـەوردی خوێندوەتـەوە بـەوەی بـاش دەزانـن لـە شـاعیرانی رابـردووی هـەبوون کەسانێکی خاوەن دەسەڵات لە ئەدبیاتی فارسی و کوردیدا، کە کاریگەریان لە سەر رەوتی ئەدەبی مەولەوی داناوە، بەتایبەت ئەدەبیاتی فارسی و شاعیرانی وەك (خەیام، سەعدی، مەولانا، حافز، ئەنورەی و........) لە شاعیرانی کوردی پێش خۆیشی وەك(بێسارانی، خانای قوبادی و وەلی دێوانە وە........) جێیگای خۆیەتی لێرەدا ئاماژەیەکی کورت بە و کەڵك وەرگرتنەو هەستی نزیکایەتیی هەندێ لەو شاعیرانەی بکەین.

سەرەتا دەچینە سەر کاریگەری (خەییام) لە سەر مەولەوی، ئەوەی راستی بێت عومەری کوڕی ئیبراهیم ناسراو بە خەییام، کەلەسەدەی (پێنجەم و سەرە تای سەدەی شەشەمی ه ق) دا ژیاوە، بە زۆرینە کاریگەری لەسەر شاعیرانی پاش خۆی داناوە، بەتایبەت شاعیرانی کوردو بەراشکاوی ئەوکاریگەریەی لە سەر مەولەوی زۆرتربووە، بۆ وێنە.

خیام =

ابر آمـــدو بازبر سبــزه گریست
بی باده گلـــرنگ بایـد زیست
این سبزه که امروزتماشاگه ماست
تاسبزه خاک ما تماشاگه کیست

مەولەوی=

ســەوزەی خاك پای یاران هام فـەرد
فـرێمان وەفـەرش بەزم وێمان کەرد
کەوسەوزەی ئێمەیچ نەکام هەردێ بۆ
وەفەرش مەجلێس کام هام فەردێ بۆ

لێرەدادەقـاودەقی کاریگـەری لەوشـیعرەدا دەرکـەوتوە، هـەتا وەك ئەوەیەکە وەرگێڕانێکی ئازاد لە سەر ئەو چوارێنە کرابێت، کەچی لە شوێنی کەدا مەولەوی بەکەڵك وەرگرتن لە رەوتی خەییام توانیویەتی ئەو هەستەی، بە شێوەیەکی تایبەتی خۆی دەر بڕێو شتانێك بڵێت کە زۆر لە خەیامەوە نزیکن، وەك ئەمانەی خوارەوە.

خیام =

از آمــدنم نبود، گــردون را ســود
واز رفتن من جمال جاهش نفزود
واز هیچ کسم نیزدوگــوشــم نشنود
که این آمدن،رفتنم ازبهرچه بود

یان=
آنهاکه کهن شـــدند، آنهاکــه نونـــد
هرکس پس از آمدن یکایک بروند
این کهنه جهان به کس نماند جاوید
رفتنـد، روند، دگـــر آینـدوروند

مەولەوی=

هەرچی دیت وەچەم شی وەسەفەردا

هـــەرچـی مـــەوینـی هــانە گـوزەردا

کەس حـاڵی نەبی، وە هیچ نەفـاما

ئەوپەی چێش ویەرد ئێدپەی چێش ئاما

خیام =
این اهــل قبـور خـــاک گشتنـدوغبار
هــرزره زهرزره گـــرفتند کنار
آه این چه شرابیست که ناخورده دردست
بیخود شده، بیخبرند از همه کار

مەولەوی=

چوون نەدڵ شنۆی مەزەی مەی داران

بڎیە چۆن وە تۆی لۆنگێ مەویاران

خیام =
روزی که گنشت ازو یاد مـکن
فردا که نیامده است ازو یاد مـکن
برنامـده و گــذشتـــه بنیــاد منه
حال خوش باش وعمر برباد مـکن

مەولەوی=

ویەردە ویەرد، هەولێ پەی باقی

ئەمجار یە دەروێش، یە نەیچی وساقی

لەم وێنانەدا جارجار لە چەند چوارێن ئیلهامی وەرگرتوە شتێکی وتوە کەلەوانەوە زۆر نزیك بووە، جۆری تریشی وەك ئەو دووانەی دوایە بە تاکە دێڕ ئەو هەستەی دەربڕیوە، وابزانم ئەو وێنانەی بۆ خەییام بەس بێو دەچینە سەر شاعیرکەی پایەبەرزی کەی فارسی زمان، کە ئەویش مەولانا جەلالەدین موحەممەدی بەڵخییە کە لێرەدا ئێمە تەنها بە مەولانا ناوی ئەبەین، ئەم دوو شاعیرە یانی مەولەوی ومەولانا جییا لە شێوازی ئەدەبی ونزیك بونەوەی رواڵەتی شیعریان زیاتر لە روانگاو اندیشەی عیرفانیەوە لە یەك نزیك دەبنەوە و لە ئەوپەڕی جوانی دا لەگەڵ گیانو هەستی مروڤـ پەیوەندی ئەگرنو بەرەو دنیایەکی تایبەتی خۆیان رای دەکێشن، دەبا لە باتی ئەوەی کەزیاترلەم بارەیەوە بدوێن دەروازەیە لە نزیکایەتی ئەو دوو روانگایە ئاواڵە کەین و بە چەند دێڕێ لەو دوو کەسایەتیانە دڵۆپی لە چاوگەی زەلاڵو بێ کۆتاییان لێوێ تەڕ کەین پەردەیە بەلادەین.

مەولانا= دفع کن از مغــــزو ازبینی زکام
تا ذبیـــــح الـــه آیـد درمشـــام
بازکن دوچشم را از موی عیب
تا ببینی باغ و سروستان غیب

مەولەوی=

هـەرکەسێ دانش نەفـامش نەبۆ

بینــــی عیــرفانش زوکامش نــەبــۆ

گـــروفتی دەمــاخ نەدابۆ پەرداخ

پەی پەی بۆی نازیز مەیۆش وەدەماخ

مەولانا=

چون قلم دروصف این حالت رسید

هم قلم بشکست وخودکاغذدرید

مەولەوی=

نەدڵ یادراز ســەحفەی نامەشەن

نەسەرپەنجە هۆش گرتەی خامەشەن

مەولانا=

گرزیک تلخی کنم فریادو داد

خاک صد ره برسر اجزام باد

مەولەوی=ئەرهەرسات دەردێ دەردیوتەرچەن

بەیۆماچــۆناخ پەیدەردێ هــەنی

مەولانا=

تومگومارابدان شەیارنست

باکریمان کارما دشوار نیست

مەولەوی=

یاجە گونای من کەرەم ئاوان تەر

رەحمت جەتاوان من فراوان تەر

مەولانا=

خندەاز لطفش حکایت میکند

گریەاز مهرش شکایت میکند

مەولەوی=

مەیل وقین هەردووهەرجەشەخسێوەن

جەریمەوخەڵات شێوەی کەسێوەن

مەولانا=

آنکه دل بیدار دارد،چشم سر

گربخسبد برگشاید صد بصر

مەولەوی=

دیدەی سەر ئەرشی دیدەی سرکافین

ئیددای موناڧین ئەودەوای شافین

مەولانا=

کاشک غیراز تو آگانبودجان من

خودندانستی بجزجان معنی دان من

مەولەوی=

ئاخ پەی خەڵوەتێ بدیام وەبێ خەم

سیوای تۆ دیدەم کەس نەدیام وەچەم

یان = لە وڵامی نامەی (مراد میرزا)حیسام ول سلتەنە راستەو خۆ بە فارسی باسی مەلانا ئەکات وەك:

نیست ذاتم همچو ذات مولوی
یاکلامــم چــون کلام مثنـوی
لیک گـــویم با امید بس قوی
بهردرویشان حسام الدین توی

یـان لـه نامـەی بیـست و چـوارەمی یـادی مـەردان دێڕێکـی بـە فارسـی هێناوە زۆر لەئەوی مەولانا نزیکە وەك:

مولانا =
نی حدیث راه پرخون میکند
قصه های عشق مجنون میکند

مەولەوی =
نی نشان از چون بیچون دهد
عـــاشقانرا شـــور مجنون دهد

ئەم جۆرە وێنانەیش لە شیعری ئەو دوو کەسایەتیە ئەدەبیانـە زۆرنـو ناکرێت لەوی زیاتر لێرەدا لە سەری بڕۆین، هـەروا لـە پێـشدا ئامـاژەم پـێ کری نزیکایەتی ئەم دووشاعیر زیـاتر لـە روی نـاوەرۆکی شـیعرەکانیاندایە، کە ئەو نزیکایەتیەش ئەبێ لە روانگایەکی عیرفانیەوە سەیریان بکرێـت تـا ئەو جوانکاریانەباشتر ببینرێن.

یەکێتر لەوشاعیرانەی کە کاریگەری لە سـەر مەولـەوی هـەبووە حـافزی شـیرازیە، ئەگـەر بـە وەردی سـەیر شـیعرەکانی مەولـەوی بکـەین بۆمـان دەرئەکـەوێت کەیـەکێ لـەو شـاعیرە فـارس زمانانـەی کـە زیـاتر نـاوی لـێ بردوە، حافزی شیرازی بووە وا دیارە بەوردی شیعرەکانی خوێندونەتـەوە بۆوێنە.

عارفان چە خاس پەی وە حەق بەردەن

وەسیەتی حافـــز وە جا ئاوەردەن

دەفنت نە پەهلوی مەیخانە کەردەن

وەسەر خاکدا سەبوی مەی مەڕدەن

دەر ئەکەوێت ئەمەی بۆ ئەو بەیتانەی وتوە کە باسی (سەبوی) مـەی و زیـاتر ئـەوەی کـە میخانـەی کـردوە بـە مـەنزڵ مـاوا خـۆی وەك(مقـام اصلی ما گوشه خرابات است.....)

وە یان :

حافز بۆ وە عەشق مەستانی یا هوو

بپێچەش نە دەور باهووی بێ ئاهوو

ئەمەیش زیاترئەو باوەڕمان بۆدەر ئەخات پەنابەرانی حافز روئەکەنـە شیعرەکانی تابزانن بەموردای خۆیان دەگەن یان نە؟ یان ئەمـەی خـوارەوە کـە زۆر لەیەکـەوە نـزیکن وەك ئەوەیـە کـە مەولـەوی بـە وەرگێڕانێکـی ئازادەوە لەو شیعرەی حافزە کەڵکی وەرگرتوە.

حافظ =

ساقی به نور باده برافروزجام ما

مطرب بگو که کارجهان شدبه کام ما

مەولەوی =

مـــوترب مقامێ دەردم ناچـارەن

ســــاقیاجـــامـــێ دۆس ئینتـــزارەن

ئەو نزیکایەتیەی هەستی مەولەوی لە گەڵ حافزا زۆرنو بەس تنها بە نیو دێڕ لە هەردوولا قەناعەت ئەکەین وەك ئەمانەی خوارەوە.

حافظ =
بیا که پرده گلـــریز هفت خانه چشم
مەولەوی =سوچنان تمام هەرهەفت پەردەی چەم

حافظ =
پیــرانه هوای جوانی است درسرم
مەولەوی = پیــران مشیۆ تاف جـــوانیشان بۆ

حافظ = می خواست گل که دم زندازرنگ وبوی دوست
مەولەوی = گوڵ چون روی ئازیز نەزاکەت پۆشان

حافظ = چگونه سر خجالت برآورم بردوست
مەولەوی = ئەوبە شـــەرمـــەوە مەذیو بە وەردا

حافظ = کاروان رفتو تودرخواب و بیابان درپیش
مەولەوی = بێــدار بەر جـــە خـــاو کاروان ویەرد

حافظ = درد آه سینـــــه نالان مـــــن
مەولەوی = سا هەر سوز جۆش ئاه سەرد من

وە یا لە هەندێ شویندا لە باری فەنی ئەدەبیـەوە لەیـەك نزیـك بـوون وەك.

حافظ =

به مژگان سیه کردی هزاران رخنه در دینم
بیا که از چشم بیمارت هزاران درد برچینم

مەولەوی =

ســـەرد بیـــەن گەرمی شەوق هام دەردان
گەرمـــەن سەردی زەوق جەرگەی هام فەردان

لیرەدا حافز بە چاوی (بیمار) نەخۆش هەزاران دەردی پێ دەرمان ئەكات، كە چی مەولەویش دەڵێت (گەرمەن سەردی زەوق) كە ئەم جۆرە دارشتنەی فنونی ئەدەبیە لە هێنەی كەمتر شاعیرەوە بینراوە،كەلە فەنی ئەدەبیدا پێیان دەوتر (تضاد = طباق) یان دژی یەكو وەك یەك نەبوون، ئەمەیش لە باری دارشتەی هۆشو عەقڵەوە پەسەند ناكرێت كە شتێك هەم دژی یەك بێو هەم بۆ لێكدانەوە سازگار، كەچی بەراستی ئەوان ئەم هەرمانەیان كردوە ؟!.

یان لەو نامەیەدا كەبۆ موحەممەد ساڵحی فەخرول عولەمای دەنوسێ راستەو خۆ لە دوو دێری حافیز لە دوو شوێنیدا كەڵكی وەرگرتوە وەك:

ای مگس عرصه سیمرغ نه جولانگه تست
عرض خود می بری وزحمت ما می داری
ســـاقی مـــگر وظیفــه حـــافظ زیاده داد
كآشفتــه گشت طـــره دستار مـــولـــوی

ئەمانەو زۆرها شتی كەمان لەو دوو شاعیردا بەرچاو ئەكەوێت كە زیاتر لەوە ئەبێتە هۆی بەدرێژا كێشانی ئەم چەند دێرە، ئەگەرچی بە زۆرینە لە شیعرەكانی شیخ سەعدی وئەنوەری و جامیش كەڵكی

وەرگرتـوە، وادەزان هـەر ئـەوەیش بـەس بێـت بـۆ نزیکایـەتی هەسـتی مەولەوی لە شاعیرانی فارسی زمانـەوە، دەبـا بـزانین لـە شـاعیرانی کـوردی پێش مەولەوی کامیان کاریگەریان لـە سـەر دانـاوە ؟ مەولـەوی لـە کـەناری ئـەوەی شـیعری زۆربـەی شـاعیرانی فارسـی و تارادەیـەکیش عـەرەبی خویندوەتەوە، لە شیعر شاعیرانی کوردی پێش خۆیشی بێ لایـەن نـەبووە، ئەوەی لە نێو شیعرەکانیدا بەدەر کەوتوە ئەتوانین بڵێن زیاتر شـیعرەکانی بێـساران وخانـای قوبـادی و وەلـی دێوانـەو تارادەیـە شـیعری شـاعیرانی یارسـانی خوێندوەتـەوەو کاریگـەری هەندێکیـشیان لـەنێو شـیعرەکانیا بـە روناکی دەرکـەوتوە، ئـەوەی کـە خـودی مەولـەوی بڵێت بێـسارانی زیاترلـە هەرشاعیرانیکەی کورد توانیویەتی ئەوکاری گەریەلە سەر مەولەوی دانێت وسێبەری بەسەرشیعرە کانیدا هەبێت، ئەگەرچی جارجار لەشاعیرانی کەی وەك وەلی دیوانە ناو دەبات، کە چی رەنگی شیعرەکانی وەلی دیوانە کـەمتر لە رەوتی ئەدەبی مەولەوی دا خۆی بەدەرخستوە.

دەبا بزانین ئەو رەنگ دانەوەی بێسارانەی چۆنە بە سەر مەولەویـەوە، ئەوەی کە سەر چاوەکان بە ئێمە دەڵێن بێسارانی نزیـك بـە (١١٠) ساڵ پێش ئەوەی مەولەوی چاو بـە دنیـا هـەڵبێنی کۆچی دوایـی کـردوە، کەبـە یەکی لـە گـەورەترین شاعیرانی کـوردو بناغـە دانێـری سـبکی (رۆمانتیـك) دێتە ئەژمارەوە، بەس ئەگەر مەولەوی پـەیرەوی ئەوقوتابخانەیـە کـردوەو پاشان بۆخۆی رەوتێ یان باشتربڵێن قوتابخانەیەکی تایبەتی بۆخۆی دانـاوە کە پاشان زۆرێ لە شاعیرانی کەی پاش خۆی پەیرەویان لێوە کـردوە ، ئـەو بەهرەو کەڵك وەرگرتنەیش لە زۆر شوێندا بە ناوبردنو هێنانی دێرێ یـان زیـاتر لـە بێـسارانی، وەیان بێ نـاوبردن کـەڵکی لـەنیوە دێـرێ یـان کـەمتر

وەرگرتەوە، سەرە تا لەوشوێنانەی دەست پێ ئەکەین کە ناوی بێسارانی هیناوەو هاوڕێ لەگەڵ شیعرەکانی.

بێسارانیـــەن نەتۆی فـــەرد من
(خەم چەنی خەمان زوومەبۆ ساکن)

یان =

ئەوای ویرانەی دڵ کـــەرۆ ئاوا
چەنی بەستەی فەرد بێساران ماوە
(ئینەگردجەوەخت ناذانیم بیەن
فەسڵ سەرمەستی وجـــوانیم بیەن
ئیسە هاجەگرد پەشیمانیم بەرد
واذەی پیـریمەن جـــوانیـــم ویەرد
کـــۆچ دوایمـــــەن یاوانـــــم نۆبە
نۆبەی تۆبەمـــــەن کـــەرم دار تۆبە)

یان =

های رەحمەت ئەوقەبرسەودایی کامڵ
سەرمەشق مەینەت بێساران مەنزڵ
(یانـــە وێـــرانی هـــــەروەمن ئامـــان
مـــــەتاوو گرتەی کـــەسێوتەر دامان)

لە هەندێ شوێندا شیعری هێناوە بێ ئەوەی ناوی بەرێت، وەك ئەم دوو وێنەی خوارەوە.

(یاکاغــەز بڕیان یامــەڵامەردەن
یاخـۆ عارتەن دۆس وەیاد کەردەن
غەمگین مەنیشە غوم بدەر وەباد
فــەڵەك نمازۆ کــەس وەخاترشاد)

یان=
(ئەودۆزەخ چێشەن عەزابش جەگۆن
دۆزەخ هەردۆزەخ دووری باڵای تۆن)

کە چی لە زۆر شوێنی کەدا بەبێ ئەوەی ئاماژەیە بە بێسارانی بکات لە نیوە دێڕێ یان کەمتر کەڵکی وەرگرتوە، وەك ئەمانەی خوارەوە.

بێسارانی =
بەوێنەی پرشنگ کۆرەی کرنەسەر
هــەناســەم ڕێزەی دڵ مارۆ وەبەر
مەولەوی=
هــەناسەم ڕێزەی دڵ مارۆ وەبەر
سەرکەردەن زووخاو جە زام خەتەر

بێسارانی=
منیچ بەوقوربان منەت بارەنان
قــوربانی قــوربان بــاڵای یــارەنان

مەولەوی=

ساتۆیچ من وەرە وەقوربانی کەر

من وە قـــوربانی رای رەبانـــی کـەر

بێسارانی=

بەرمەیۆ نەپای بەرزە موغاران

شەماڵ مەشانۆش چوون زوڵفی یاران

مەولەوی=

بەڕەزا بەو چین توغــرا تاتاوە

شـــەماڵ مـــەشـانۆش یانێ وەی لاوە

بێسارانی=

ئیسەپەی دووری قیبلەم مەناڵۆ

گـــەرد پاوپاڵاش وەمـــوژەمـــاڵــو

مەولەوی=

جیاتی موژەی خەستەی باڵاکەت

چێش بۆ وەجاڕووی گەرد پاڵاکەت

بێسارانی=

ئاهوی خۆتەن خێزدیدێ تیرخەتا

تاتاری رەوێڵ ناف مـــوشك مـــەتا

مەولەوی =

ئاهــوی خــۆتەنی فەیزئیلاهی

ناف ناف راهــی جــەمــە تا ماهی

ئەمانەوچەندە ها وێنەی تری لەو شێوەیە لە دیوانی مەولەوی دا بەرچاو ئەکەوێت،کەلەوە زیاتر وادەزانم بە درێژا کێشانی ئەم باسەبێت، دەبا بزانی شاعیرانی تر توانیویان لەپەروەردە کردنی هەستی مەولەویدا نەخشیان هەبێ، یەکێتر لەو شاعیرانە کە مەولەوی کەڵکی لە شیعرەکانی وەرگرتوە (خانای قوبادی)یە ئەم شاعیرە پایە بەرزەیش یەکێ لە کەسایەتیە ئەدەبیەکانی سەدەی (١٢) کۆچی بووە کەبە داخەوە ئەبێ بڵێین تا بە ئەمرۆ ئاسارەکانی بە شێوەی سەرچەم جەماوەریو چاپ نەکراون، لەبەر ئەوەی ئێمەیش پەنامان بردە سەر هەندێ لە بەیازوو دەست نوسەکانو بڕێ لە چاپ کراوەکانیشی تابزانین مەولەوی چۆن سەیری خانای قوبادی کردوە، بۆ وینە لەلاپەڕی(١٣٧) دیوانی مەولەوی ماموستا مودەڕیس داتاکە دێڕێ هاتوە، کە ئەو تاکە دێڕە لە پارچەیەکی خانای قوبادیدا بە ناوی (زونارم بەستەن........) ئەو دێڕە هاتوە، ئەویش خودی دێڕەکەیە :

تاوە زوڵف و روی تۆ تەماشامەن

ئەدای نمای فەرز سوبح و عیشامەن

جێگای ئاماژەیە کە ئەم پارچەی (زوونارم بەستەن.........) ماموستا (فخرول عولەما)یش بە ئاڵو گۆڕێکی کەمەو لە چەند دێرێکی کەڵکی وەرگرتوە.

لە راستی دا بۆم دەر نەکەوتوە کەئەوتاکە دێڕە، ئایا مامۆستا مەولەوی لەکاتی خۆیدا خۆشی لەو دێڕە هاتوەو لە کەناری شیعرەکانی خۆیدا نوسیویەتیو پاشان بە ناوی ئەمەوە لە چاپ دراوە یان بە راستی هی مەولەویەو تێکەڵی شیعرەکانی خانا بووە، بەڵام من لەسەر ئەوباوەڕی نیەم کە ئەمەی دوایی بێت وادەزانم کەسانی دی بەناوی مەولەویەوە نوسیویان، لەبەر ئەوەی ئەگەرخودی مەولەویش بایا دەینوسی هی خانایە، بابزانین لە لایەتریشەوە ئەوتاکە دێڕە لەنێو ئەوپارچەی خانادا زۆربە جێیە.

لەشوێنی کەدا هەیە کەمەولەوی کەڵکی لێ وەرگرتوە، ماموستا حەکیمی مەلاسالح لە کتێبی شیعرە بڵاو نەکراوەکانی مەولەوی داکەلە سال ۱۳۷۶ هەتاوی بەچاپی گەیاندوە لە لاپەڕەی (۱۷) بەولاوە نزیك بە (۱۵) دێری لە خانای قوبادی هێناوە کە زۆر لە شیعری مەولەویەوە نزیکن، من ئەوانە پات ناکەمەوە دێمە سەر ئەوانی کە خۆم لە شوێنانی کە دەرم هێناون، بۆ وێنە.

خانا =

بەوتەور جەشەوان مەشیم وەپارێز

ڕێز ڕێخ جەپام نمەکەرد ئاخێز

مەولەوی=

تۆکەڵ گەل گەلگەل وەچەم مەکەردی

پارێز پای ڕێز ئەستەم مەبەردی

خانا =

سفیــدی ئامــا سیــام بــەردەوە

مەنزلگای دوورم نزیك كەردەوە

مەولەوی=

سفیدیم ئاوەرد سیاییم پێ رەشت

هەفتم كەردەوە رووم نیا لە هەشت

خانا=

پیركــەفتە كار قامــەت قــەواخم

شــەریك مــەینەت رەفیق ئاخــم

مەولەوی =

سەنگی سەنگی بارتاوان زۆروەردەن

پیری بەدنامەن قامەت خەم كەردەن

خانا =

هەرچەند شایستەی حەبس تەقدیرم

بە ئاب ســزای نار ســەعیرم

مەولەوی=

هەرچەند شایستەی عەفون نەداروون

روی شەرمەندەگی وەدەرگات ماروون

خانا=

مەئیوسم کەردەن هەوای نەفس شووم

بغەیرجە زاتت کەس نیەن ئەرجووم

مەولەوی=

نەفس بەدکردار بێ دین بەدبەخت

شووم سەرگەردان خەیاڵات سەخت

ئەگەر تەواوی ئاسارەکانی خانامان دەست بکەوتایا لەوی زیاتر نزیکایەتیمان خاناو مەولەوی مان دەست ئەکەوت، ئەگەرچی ئەوانەیش لە رووی ناوەرۆکەوە هەندێکیان جییاوازن، کەچی لە روی رواڵەتیەوە وەك ئەوەیە لە هەستی یەك شاعیر دارژابن.

یەکێتر لەو شاعیرانە کەدەبێ لێرەدا ئاماژەی پێ بکەین (وەلی دیوانە)یە کە ئەویش بۆ خۆی جێگا پەنجەی لە ئەدەبی کوردیدا دیارە و بە عاشقێکی دڵو داوی (شەم) ناسراوە کە مەولەویٚ رێز بو ئەو عەشقەی دادەنێە لەنێو شیعرێکیدا باسی ئەکاو دەڵێت.

گامەویەرد نەسەر هوون چەمەی چەم

تەکرار مەکەرد فەرد دێوانەکەی شەم

(ســەیر سەر بەردان لەیلاخان کەردی

ئەی شەم حەیفت کەرد جەمن ویەردی)

یان ئەمانەی خوارەوە کە زۆر لە یەکەوە نزیکن.

وەلی دێوانە =

مورغ ئەرواحم جەتەن بێزارەن

دنیـا نە دیـدەم زولمـــاتو تارەن

مەولەوی =

دنیـــا نە کێـجاو تاریکە شـەوبی

جەلاوروشنیش جەلام چون خەوبی

وەلی دێوانە=

هـەرمن وەبێ شەم گڕاگڕگڕیام

زەنگ بەد نامـی نەعـالەم زڕیام

مەولەوی =

من نەون وەتەنگ نەفامـی یەوە

وێم بدەون وەدەس بەد نامی یەوە

وەلی دێوانە=

زوان بە رێزەی شـــەکەررازەوە

دەنگ وەسەدای خاس وەش ئاوازەوە

مەولەوی =

فـەرمابێت وەلەفز شەکەر رازەوە

گاجــە روی عیتــاب گا وە نـازەوە

لە زۆر شوێندا وەکو بەرداشتی ناوە رۆکی لەو شیعرانەی وەلی دیوانە کەڵکی وەرگرتوە وەك ئەم دوو دێڕەی.

وەلی دێوانە=

ئەو شـــەوشەمێ بی جە سیابانان

من تۆم کەرد وەشەم خەسرەوی خانان

من تۆم کەردوەشەم شۆخ شاپەسەند

نام تۆم جـــەبەزم نامە وانان وەند

مەولەوی =

من بیم خـــەریدار کاڵای باڵاکەت

من بیم وەســـەرگەرد گەرد پاڵاکەت

باعیس گـــەرمی بازارِت من بیـــم

جـــەلای ئاینەی روخســـارت من بیم

لە لاپەڕی ٤٥٠ دیوانی مەولەوی مامۆستا ملاعەبدوالکریمی مودەڕیس دا تاکە دێڕێ هاتوە کە ئەوتاکە دێڕێ لە پارچەی (چراخم وەلام.........)ی وەلی دێوانە دا هاتوە، هەتا لە دەستنوسێکی کۆنیشدا من ئەوپارچەیەم دەست کەوت ئەو دێڕەی تێدا بوو، وادەزانم هی وەلی دێوانە بێت، ئەویش ئەمەیە :

نەبە رۆ ئارام نەشەو خاوەمەن

چوون چەم گل کەران گلاراوەمەن

بە سەیری لە سەرئەم شیعرانەو چەندەها وێنەیتر لەم بابەتە، بەو قەناعەتەی ئەگەین بەراستی مەولەوی بە ئاگاداریەکی زۆر لە شاعیرانی پێش خۆی دەستی داوەتەپێنوسو توانیویەتی رەوتێکی تایبەت بۆ خۆی لە

ئەدەبی کوردیدا داریژیت کە ئەمرۆ بە قوتابخانەی مەولەوی دەناسریت، ئەو ئاگاداریو توانای دەسەلاتی ئەدەبیە وای کردوە هەرلە سەردەمی خۆیداکاریگەری لە سەرزۆربەی شاعیرانی هاو چەرخ و پاش خۆیش دانێت، دەبا سەرەتا چاوێ بخشێنین بەنێو ئاساری هەندێ لە شاعیرانی هاوچەرخی و پاش خۆی.

مەولەوی و شاعیرانی هاوچەرخ و پاش خۆی

یەکی لەو شاعیرانە شیخ موحەممەد سالحی فەخروالعلمایە بەنازناوی (حەیران) کەبە داخەوە تابە ئەمرۆ بە شێوەیەکی سەرجەم ئاسارەکانی جەماوەریو نەکراوەو زۆربەیان لە نێو بەیازو دەست نوسەکانا ماونەتەوە، مامۆستا (حەیران) ئەگەر چی سالی لە دایک بونی روون نەبوە تەوە، بەلام سالی کۆچی دوایی هەر ئەو سالەی بووە کە مەولەویش لە دونیا دەر چووە، یانێ سالی (١٣٠٠ه ق) بە گویەرەی هەندێ تێ هەلکێشانو وەرگێرانی شیعرەکانی مەولەوی لەوەی دەکات کاتی فەقیەتی یان تەلەبەگی زۆر پێکەوە بوون، هەتا لەنامە بەناوبانگەکەی مەولەوی بۆ فەخرول عولەما لە یادی مەردان (ل٤٢٩ تا ٤٤٠) ئەو دۆسایەتیو نزیکایەتێمان بۆ دەر ئەخات، لە زۆر شوێندا مرۆڤ ئەکەوێتە شەکو گومانەوە لەو شێعرانەی کە زۆر لە یەکەوە نزیك بوون، کە ئایا مەولەوی پێش حەیران وتونی یان بە پێچەوانە، ئەگەر چی بۆی هەناسەی شیعری مەولەوی دیارەو تایبەتمەندی خۆیان هەیە، بۆ روون کردنەوەی ئەم بابەتەیش زۆرگەرام، تا ئەوەی دەست نوسێکمان دەست کەوت کەلە سالی (١٢٧٢ ه ق) دا نوسرابوو دیارە ئەو مێژوەش دەچێتەوە بۆ سەردەمی

ژیانی ئەو دوو شـــاعیرە، لە کۆتایی دا ئاوای نوسی بـوو (من کلام شیخ محمدولـد شـیخ امـام الـدین مـتخلص بـە حیـران درردیـف بهاریـات معدوم) کەئـەویش پارچـەی (هانـا هـای رەفیـق زرپانەگۆشـم) بـوو، ئـەوا لێرەدا چەند دێڕێ لە هەردوویان دێنین.

مەولەوی =

هام دەردان ئامان ئەر مەندەن هۆشم

سەدای وەشـــەن مەیو نە گۆشم

چمـــان زیـلـەی زەنگ زەواری مەیۆ

زرنگەی قافڵەکەی وەهاری مەیۆ......

تائەو شوینەی کەدەڵێت :

ئەمجاروەسوزەن موژەی جۆش وەردەم

سەرنوك قەڵەم ئاخ سۆراخ کەردەم

وە بەند دووباڵ مـــەینـەت جـــگەر

بوورازە تاتای جـــەواڵان یەکســـەر

حەیران =

هـاناهـای رەفیق زرپا نەگـۆشـــم

دەنگێ جاگیر بی نە کەلەی هۆشم

زاهێـر زەم زەمـــەی رای زەواریـــەن

زایەڵـــەی قـــەتار ئیشتـــاریـەن.......

ئەمیش تا ئەو شوێنەی کەدەڵێت :

ئەمجاروەموژەی سۆز سەودای من

وە تای بەند کرژ ئاهی سیای من

بفــەرمــا گــرۆی ئەهــل یارانت

بــــورازانـــەوە تــاتـــای بـــارانت ......

هـەردوو پارچەشـیعرەکە زۆرنـو نـاکری هـەمویان لێـرەدا بنوسـینەوە، وادەزانم ئـەو چـەند دێـڕە لـە خۆیانـدا زۆر شـتمان بـۆ رون ئەکەنـەوە کـە حەیران چەندە هۆگری شیعرەکانی مەولـەوی بـووە، دەبـا سـەیری چـەند دێڕێ لەم پارچە شیعرەی مامۆستا حەیران بکەین کە وەرگێڕانێکی ئـازادە لە سەر پارچەیەکی مامۆستا مەولەوی.

مەولەوی =

نازك تەداروك فـەسـڵ وەهـــاران

زەریف ئــارایـش هـــەردەو کـــۆ ســاران

گوڵ چوون روی نازیز نەزاکت پۆشان

وەفراوان چوون سەیل دیدەی من جۆشان

حەیران=

نازك ســاراو دەشت شیرین گۆساری

ســەفـــای بەهـــەشتی تێــدا ئەباری

گوڵ شێوەی روخسار نازیزدەنوێنێ

بولبـــوڵ وەرویدا وەك من ئەخوێنێ

تـا ئـەو شـوێنەی کـە ئێمـە شـیعرەکانی مامۆسـتا حـەیرانمان دەسـت کەوتوون، لە زۆر شوێنی تردا بەم شێوەیە کەڵکی لە شێعرەکان ماموستا مەولەوی وەرگرتەوە، دباسەیری ئەم دوو دێرەیش بکەین .

مەولەوی =

قەزای پەنجەکەت دەك لەمن کەفێ

خـــەیلێ عاجزم سالێدەر دەفێ

حەیران =

سانەیچی دەی نەی سادەرویش دەفێ

قەزای پەنجەتان لە گیانم کەفێ

ئەمانەو چەندە ها وێنەیتر لە ئاساری مامۆستا حەیران ئەوەمان بۆ روون ئەکاتـەوە، چـەندە مامۆسـتا مەولـەوی تەئسیری تێکردوەو دڵو داوو شوێن کەوتوی بووە.

یەکێتر لەو شاعیرانەی هاوچەرخی مەولەوی، مامۆستا مـەلا لوتف لای شـێخ ول ئیـسلامی سـنەیی ناسـراو بـە سـەرعی بـووە، کـە بەرابـەری سەرچاوەکان لە ساڵی (١٢٥٠ هـ ق) چاوی بە دونیا هەڵ هێناوەو لە ساڵی (١٣١٥هـ ق) کۆچـی دوایـی کـردوە، ئەگـەر چـی ئاساری ئـەم شاعیرە پایـە بـەرزەیش تابـە ئـەمڕۆ بـە شـێوەی سـەرجەم جـەماوەری نـەکراون، هـەتا زۆرێ لە شیعرەکانیشی بە ناوی کەسانیترەوە لە چاپ دراون، بۆ وێنـە لـە دیوانی وەلی دێوانە ناوەنـدی بڵاوکـەرەوەی کوردستان لە سنە ساڵی ١٣٨٤ چاپی دووهەم لاپەڕەی ١٤٥ پارچەی (گوڵـەن چـەمەنەن) جیبیا لـە یەکـەم دێڕی، تێکەڵاوێکە لەمەولەوی و سەرعی، بە ناوی وەلی دێوانەوە لـەو سـەر چاوەیەدا لە چاپ دراوە، ئەوەی راستی بێ مامۆستا سەرعی بـە زۆرینـە لـە

شـیعرەکانی مامۆسـتا مەولـەوی کـەڵکی وەرگرتـوە، کـە ئـەو کـەڵك وەرگرتنەیش یان بە شێوەی تێ هەڵکیش بووە یان لە سەر ئەو رەوتو بۆچوونانە دارژانی لە سەرکردوون، دەبا پێش هەمو هەر سێ شیعرەکان لێرەدا بنوسینەوە تاکوو زانایانی ئەم بوارە بڕیاری ئەوەی دەرکەن کە ئەو شیعرە سەرەتا هی کێ بووە ؟.

یەکەم چەند دێڕێ لە شیعرەکەی مامۆستا مەولەوی :

وەهارەن ســەوزەن ئاوەن ســەرکاوەن
هاژەی وەفراوەن شاخەی شـەتاوەن
سـاقیـەن بادەن نەسیـمەن بـادەن
بوڵبوڵ جـە دەورەی گوڵان ئازادەن
سـەنگەن کۆسارەن سەرکۆەن هـەردەن
خەمەن مەینەتەن زووخاوەن دەردەن
سەرعیەن شەیدان نەجدەن مەجنونەن
مـەزاقەن، جامەن، پیاڵەی هوونەن

ئەوەی سەرعی کەلە روی دەست نوسێکی کۆن نوسیومەتەوە :

وەهـارەن سـەبـزەن ئاوەن پای کاوەن
هاژەی وەفـراوەن شاخەی شەتاوەن
تەمـــەن دووکـەڵەن گـەردەن غـوبارەن
فرمێسکەن چەمەن سەیلەن فوارەن
هیجـرانەن دوورین دەردەن فیـراقـەن
واوەیــلاو شینەن ناڵەی عـوشا قـەن
نەســرین سـۆسەنەن نەورۆزگـوڵانەن

وەنەوشـــەی وەشبۆ گـولان هەلانەن

دلــەن هــووناوەن دیدەن ســـەیـلاوەن

کـەمـــەرەن هـەردەن کەلەن کلاوەن

سەرعیەن شەیدان نەجدەن مەجنوونەن

فیراقـــەن وەسـلەن پامالەن هوونەن

ئەوەی بە ناوی وەلی دێوانەوە لەو سەر چاوەیەدا نوسراوە.

گولەن چـەمەنەن، گـولەن چەمەنەن

وە مـەیلت دیدەم گولەن چـەمەنەن

وەهـارەن ســەوزەن ئـاوەن پای کاوەن

هاژەی وەفـراوەن شاخـەی شـەتاوەن

تەمـــەن دووکەلــەن گەردەن غـەبارەن

فرمیسکەن چـەمەن سەیلەن فوارەن

ســـەنگەن کـۆسارەن سـەرکۆەن هەردەن

وەنەوشـــەن شـەوبۆن گولەن باوەرەن

سەرعیەن شەیدان نەجدەن مەجنوونەن

فیـراقــەن وەســلە پیـالەی هـوونەن

بـە گـوێرەی دێـڕی گۆتـایی دەکەوینـە شـەکو گومانـەوە کـە ئایـا هـی مەولەویە یان هی سەرعی، کەچی بە گوێرەی ئـەوەی چـەند دێڕێـك لـەوی مەولەویدا هەیە لە وەی سەرعیدا نیە باوەڕ پەیدا ئەکەین کە سەرەتا هـی مەولەوی بێت، لە لایەتریشەو مەولەوی ئـەم شـێوە شیعرەیـشی لـە شـوێنی کـەدا هەیـە، بـەلام ئـەوەی کـە ئـەم پارچـەیە بـەو شـێوەیە بـە نـاوی وەلـی

دێوانەوە لە قەڵەم دراوەو نووسـراوەتەوەو جێگای بـڕوا نییـە، بـۆ ئـەوەی یەکەم ئەو ڕەوتە شیعریە هیچ کاتێ لە ڕەوت یـان سـەبکی وەلـی دێوانـە ناکات، دووهەم ئەگەر بە وردی سەیری ئەمەی وەلی دێوانـە بکـەین بۆمـان دەر ئەکـەوێت کـە بـە دەسـت کاریەکـەوە لەوێـدا بـە نـاوی ئـەوەوە نوسراوەتەوە، بۆ وێنە با سەیری ئەم دوو دێڕە بکەین !.

مەولەوی=

سەنگەن کۆسارەن،سەرکۆوەن هەردەن

خەمەن مەینەتەن،زووخاوەن دەردەن

ئەوەی بە ناوی وەلی دێوانەوە نوسراوە :

سەنگەن کۆسارەن، سەرکۆەن هەردەن

وەنەوشەن شەوبۆن، گـوڵەن باوەرەن

ئـەوەی هـەتا بـە شـێوەیەکی سـاکاریش سـەری لـە نێـو شـیعرو ئـەدەبا هەبێ، بێ گومان نارێکی و دەست کاری ئەو دێڕەی بـۆ دەر ئەکـەوێت، ئـەو کەسانەیش تـا رادەیـە بـەراورد کاریـان لـە سـەر دەسـت نوسـو بـەیازەکان کردوە، ئەم جۆرە بابەتانـەیان زۆر کەوتوەتـە بـەر چـاو کـە نوسـەران یـان میرزایان کە دەست نوسەکانیان دووبارەو چەند بـارە نوسـیان کردونەتـەوە هەڵـەی زۆریـان لـەم بابەتـە کـردوە، بـە داخـەوە ئەوانـەیش کـە دەسـت نوسەکان بازنوسی یان دووبارە نوسی ئەکەنـەوە کەمتر دەگـەڕێن بەشـوێنی ئەوشتانە و هەر وا لە چاپیان ئەدەن، کە دەبنەهۆی سەر لێ شێواویو سـەر دەرگومی خوێنەرانو تێکەڵاوی شیعری شاعیران.

یـان لـە دیـوانی مەولـەوی ناوەنـدی بڵاوکـەرەوەی گـۆران سـاڵی ۱۳۸۲ لاپـەڕەی ٤٥٦ پارچـەی (قوربـان چـەم چـەمش وەتـۆ نەکەفتـەن) بـە نـاوی شـیعرە چـاپ نـەکراوەکانی مەولـەوی لـە چـاپ دراوە، کەچـی لـە دەسـت نوسـێکی لای ئێمـەدا ئـەو پارچـەیە (۷) دێـڕەو بـەناوی سـەرعیەوە نوسراوەتەوە، راستە ئەوەی دیوانەکـەی گـۆران (۱۳) دێـڕە، بـەڵام لەوەیشدا گومـان لـەوەی دەکرێـت کـە مەولـەوی چـۆن شـیعری خـۆی تـێ هـەڵکێش دەکات، بۆ وێنە.

دیوانەکەی مامۆستا مودەریس لاپەڕەی (۳۰) :

وەرنە ساچوونکە ئاسانەت دوورەن

را نمـــە زانـــو بەڵـــەد زەرورەن

دیوانەکەی گۆران لاپەڕەی (٤٥٦) :

بەند وەئیحرام بەندکەعبەی حزوورەن

را نمـــەزانـــۆ بـەڵەد زەروورەن

ئەوەی دەست نوسەکە بەناوی سەرعی:

بەندە ئیحرام بەند کەعبەی حزوورەن

را نمـــە زانو بەڵـــەد زەروورەن

ئەگـــەر تـــەواوی شـــیعرەکانی ســـەرعی بکەونـــە بەردەســـتی هـــەموان بەراشـکاوی دەر ئەکـەوێت کـە بـە زۆرینـە تـێ هەڵکێشی سـەرعی لـە سـەر مەولەوی ئەکەونە بەرچاو بۆ وێنە: باسەیری ئەم چەند دێڕەی خـوارەوە بکەین:

مەولەوی==

راحەتی جەستەی مەینەت بارەکەم

شادی سەفای دڵ پڕ جەخارەکەم

سەرعی==

راحـــەتی دڵــەی پڕزووخــاوەکــەم

رۆشنی ســۆمای بینای چاوەکەم

مەولەوی==

دیدەم ودیدەت شای شیـرین چەمان

فیراقت قامەت کەردەن وەکەمان

سەرعی==

نەك چوون من دەرون وەخەم پەروەردە

باری خەم قامەت وەکەمان کەردە

مەولەوی==

کای دڵــم نەگێج مــەوج فەنادا

مەوڵەقەن نەبەین خۆ فو رجادا

سەرعی ==

رۆحشـــان مــەوڵەقەن هاوەهەواوە

ولگ جـــەســـەشان هــاوەدەم باوە

لێرەدا بەجوانی دە ئەکەوێت سەرعی چەندە پەیرەویو تێ هەڵکێشی لە شیعرەکانی مەولەوی کردوە، با سەیری ئەم پارچە شیعرەی سەرعی بکەین پاشان بزانین لە چەند دێڕیدا تێکەڵاویو تێ هەڵکێشی لە شیعرەکانی مەولەوی کردوە.

هــای چێشــەن یاران دڵ تەم کەردەوە
ئاسمانەی چــەمم هــەور ئاوەردەوە
گــرمەو شــریخــەی چەخماخەو پارە
بــرق پــزیسکەی شــۆڵــەی شــەرارە
ناڵــەی (صواعق)گێــجیای دوودتــەم
غــوڕشت کۆســار دەنگۆ دای کــەلــەم
ورشەو پرشەی نارکۆرەکەی جەستەم
شــەرارەی لوولەی پێشەی شکەستەم
شاخەو شــریخەی بروسکەی دەروون
نەچەم شەتاوان جاری کەرد جە هوون
گێج مــەدا لافاو هــوون دجــلەی دڵ
نە فــوارەی چــەم هــۆرمەشانۆ کوڵ
کای دڵــم نــەگێــج بــاد فــەنــادا
مــەوڵــەقــەن نەبەین خۆ فو رجادا
داخــم هــم وەخــەم قامەت هیلال بۆ
پاکــزەی ناڵـــەی نامــەی جــەلال بــۆ

ئەڵبەتــە شــیعرەکە (٣٢) دێڕەوزیــاتر تــا ئــەم شــوێنە لــە شــیعرەکانی مەولــەوی کــەڵکی وەرگرتــەوە کــە ئەگــەر ســەیری لاپــەڕەکانی ٢٥و٢٦

دیوانەکەی ماموٚستا عەبدولکەریم بکەین لەو (٨) دێرەی (٥) دێری بەکەمترین ئاڵو گۆڕ لەمەولەوی وەرگیراوە، هەر ئەمانە لە خۆیاندا وێنەیەکی بچوکەن لە ئاساری سەرعی کەبە راشکاوی شوێن کەوتوی مەولەوی بووەو هەستی مەولەویانە لە شیعرەکانیدا رەنگیان داوەتەوە.

لەکەنارئەمانەیشدا هەبوون شاعیرانێ کەدەربرینی شیعریان لەیەکەوە نزیك بوون، وەك سەید عەبدولحەکیمی گەونە تویی ناسراو بە مەهجوری کوردستانی کەلە ساڵ (١٢١٠ه ق)دا چاوی بە دونیا هەڵ هێناوەو لە ساڵی(١٢٨٥ه ق) کۆچی دوایی کردوە ئیدی ئایا لە گەڵ مەولەویدا دۆسایەتیو مراودەیان بووە یان لە یەکتر کەڵکیان وەرگرتوە یان نا ؟ روون نەبوەتەوە، بەڵام بە گوێرەی ئەوەی کە مەهجووری ماوەیە لەبیارە دەبی بێ گوومان لە نزیکەوە ئاشنایی لە گەڵ مەولەوی دا هەبووە، بە هەرحاڵ زۆر شیعریان هەیە لە باری ناوەرۆکو رواڵەتەوە لەیەکەوە نزیکن وەك.

مەولەوی ==

قیام دەروەبەژن ئەوقەدوقامەت

قیامەت قام دەرپەرێ قەد قامەت

مەهجوری=

ئیزهارکەردەبێت پەی دەوای زامەت

جەنیمە شەودا قیام کەرقامەت

مەولەوی==

نەپەی چەم سورمەی گەرد پاڵاتەن

نەپەی گیان قوربان بەژن باڵاتەن

مەهجوری=

چــەمم چــەمەـرای گەردپالاّتەن

رۆحــەکــەم مەحروق بەژن بالاّتەن

مەولەوی=

بجۆشۆ هەرکەس وەقەد نالّەی وێش

بنۆشــۆ هــەر کەس وەپیــالّەی وێش

مەهجوری=

هــەرکەس بەقەدەرئیستعدادوێش

جــەرای نیــکو بەد پا بنیۆ ئەوپێش

بە سەیرێکی ئەو چەند دێرە بۆمـان دەر ئەکەوێت ئەگەر کەلّکیشیان لە یەك وەرنەگرتبێ هەستی شاعیرانەی ئـەو دوو شـاعیرە لـە یەکەوە زۆر نزیك بوون.

یـەکێتر لـەو شـاعیرانە کـە هاوچـەرخی مەولـەوی و زۆریـش دڵـو داوو شوێن کەوتوی بووە، میرزا ئەولقادری پاوەییە میرزا کەلـە سـاڵی(١٢۴٠ﻫ ق) دا چاوی بە دونیا هەڵ هێناوەو لە ساڵی(١٣٢۶ﻫ ق) دا کۆچی دوایـی کردوە یەکێ لە شاعیرانی خۆش زەوقوخاوەن ئەسەرو بەدەسەلاّت بووە، لە شـیعرە کانیـدا لـە مەولـەوی کـەلّکی زۆری وەرگرتـوە، هەنـدێ جـاریش بـە رێزەوە ناوی هێناوە بۆ وێنە :

راســەن ئەجای دەنگ ئەپای ئامـۆشۆن

فەرمودەی(مەعدووم) شاملّ هەروەتۆن

(مەرگ بێ واذەت عەجەب رەنگێ رەشت

شین وست ئەودنیا شادی ئەو بەهەشت)

راستە میرزاو مەولەوی هاوچەرخ بوون و هەتا شیعریشیان پێکەوە هەیە، بەلام میرزا نزیك بە (٢٦)سال پاش مەولەوەی کۆچی دوایی ئەکات، هەر لەو سەردەمەیدا یە کە دەلێت.

فەرمودەی (مەعدووم)سەرای خاك ماوان

دەك وەرەحمەت بۆ جەخاس فەرماوان

(دەرون وەمەودای دوریت بیەن ریش

هەی خاکم وەسەرسەوقاتم پەی چێش)

یان لەجێگایەتردا دەلێت :

شەوان تابە رۆ یاذم جەلاتەن

دەك بە رەحمەت بۆ (مەعدوومی) واتەن

(چ حاجەتەن دەس پەی قەلم بەروون

یاذم نمەشی چەنیت یاذ کەروون)

لە زۆر شوێنی تردا شیعریکی بە ئالو گۆڕێکی کەمەوە هێناوەو ناوی لێ نەبردوە وەك.

مەولەوی ==

هیچ مەوەرووەتەنگ ویانەشەوە

پەرێ بەڵەدیم بکیانەشەوە

میرزا ==

هیچ مەوەرووەتەنگ ویانەشەوە

پەرێ بینایش بکیانەشەوە

مەولەوی=

سەوزەوستەن فەرش ئەوچەمەن دەس دەس

گوڵان جام وەدەس بوڵبوڵان سەرمەس

میرزا =

سەوزەوستەن فەرش ئەوساڕادەس دەس

گوڵان جام وەدەس بوڵبوڵان سەرمەس

مەولەوی=

باڵاخانەی چـــەم دیوانەکـــەی تۆ

بانە ناو وەگڵ ئاســـانەکـــەی تۆ

میرزا==

باڵاخانەی چـــەم چـــەمەڕاکەی وێت

گڵ بانی وەخـاك تۆزپاکەی وێت

مەولەوی=

شـــەرارەی ئاهیـر دڵەی پڕ دەردم

تەپەدووی دووکەڵ هەناسەی سەردم

میرزا =

تەپەدووی دووکەڵ دووخانەی دەردم

کزەی رەشـــەبای هەناسەی سەردم

هەروا کە وتمان راستە میرزا هاوچەرخی مەولەوی و بەرابەری هەنـدێ بـۆ چـون زۆریـش پێکـەوە بـوون، هـەر ئـەو تێکـەڵاویو پێکـەوە بونـەش بوەتـەهۆکارێ کـە مـیرزا چ لـە سـەردەمی ژیـانی هـاودەمی مەولـەوەی و چ پـاش ئـەوەی کـە مـاوەی ٢٦ سـاڵێ بـووە، وەك ئەوینـدارێکی شـیعرەکانی مەولەوی بەم شێوەیەو چەندەها وێنەیتربە جوانی توانیویەتی شیعرەکانی خۆی بە وتە شیرینەکانی مەولەوی رازاوەتر بکات.

یـەکێتر لـەو شـاعیرانەی هـاو چـەرخی مەولـەوی، جـەهان ئاراخـانمی پاوەییـە، جـەهان ئـارا ئەگـەر چـی هەنـدی لەمەولـەوی بـچوکتر بـووە بـە داخەوە ئەساڵی لە دایك بونی نە کۆچی دوایی بە راشکاوی روون بوەتـەوە، تەنها ئەوەی هاوسەری شەرف الـمولك بووەو پاشان کەلـەو جیـیا ئەبێتـەوە ئەبێتـە هاوسـەری حەیبـەڵاخان، جـەهان ئاراخـانمی یـەکێ لـە شـاعیرانی خۆش زەوقو هەست ناسکی سـەردەمی خـۆی بـووە، کەئـەویش بەداخـەوە تابـە ئـەمرۆ بەشـێوەیەکی گـشتی ئاسـارەکانی جـەماوەری نـەکراونو نەکەوتونەتەبەردەست، هەتا لەوی دەچێت کـە زۆرێکیـشیان لـە ناوچوون، هەربەوەیـشەوە هەناسـەی شـیعرەکانی مەولـەوی لـە ئاسـارەکانیا بەرچـاو

ئەکەوێت، بۆوێنەلە پارچەی (پائیزدا) پەنا دەباتە بەر شیعرەکانی مەولەوی و دەڵێت.

فەرمودەی مەعدووم شیرین گیانیم

فەرمودەی ئەوەن ورد زوبانیم

(هەڵۆ زەدەکەی تەرسیاکە وێم

درۆ بۆ یا راس هەوەسیاکە وێم)

لەشوێنێ کی کەی شیعرەکەیدا کەڵك لە بەشێکی دێڕێ مەولەوی وەرنەگرێت وەك دەڵێت:

مەولەوی =

هیچ مەوەروەتەنگ ویانەشەوە

پەرێ بەڵەدیم بکیانەشەوە

جەهان نارا=

هیچ مەبەر وەتەنگ چەرخ چەواشە

عالەم کوڵ مەبۆ وەزەربێ خاشە

یان باسەیری ئەم چەنددێڕەی خوارەوە بکەین کەچۆن لەمەولەوی کەڵکی وەرگرتوە بێ ئەوەی ناوی لێ بەرێت.

مەولەوی ==

کام زام بی جەتۆ من نەبیم نەسیب

جەفا هەر وەمن وەفا پەی رەقیب

جەهان ئارا =

من بادەی حەسرەت هیجرانت وەردم

جەفات پەی من بی سەفات پەی مەردم

مەولەوی==

تەنیای حـــەقیقەت نەردێ بشـــانۆ

من و تۆ جـــەبەین من و تـــۆ ســـانۆ

جەهان ئارا=

عـــەرزە وەهـــەرنوع کاری بسازین

من و تۆ جـــە بەین من و تـــۆ نازین

مەولەوی =

شەرتم شەرتێوەن مەجنون شەرت کەردەن

لـــەیل من تۆنی تاوەرۆی مـــەردەن

جەهان ئارا=

شەرتم شەرتێوەن من شەرتم کەردەن

عـــەهدم شـــەریکەن تاوەرۆی مەردەن

نـــاتوانین بـــە راشـــکاوی بڵـــێن تـــەواوی ئەوانـــەی لـــە مەولـــەوی بـــە قـــەرزگیراون، ئـــەمکانی هەیـــەزۆرێ لەوانـــەیش بۆچـــونی خـــۆی بـــن وئاگـــای لـــەوی نـــەبوبێ کـــە مەولـــەویش وای وتـــوە، بەهـــەرحاڵ ئەگـــەر ســـەرجەمی شـــیعرەکانی جـــەهان ئارامـــان دەس کـــەوتایا زیاترلـــەوی نزیکایـــەتی ئـــەودوو شاعیرەمان ئەکەوتە پێش چاوو ئەوکەڵك وەرگرتنەمان روون ئەکردە وە.

ئەمانـەو زۆرکەسـیتـرهەر لـە سـەردەمی ژیـانی مەولەویـدا هۆگرو دڵۆ داوی شیعـرەکانی بوون کە ناکرێ لەوی زیاتر لە سەری بـڕۆین، ئـەو جۆرە کەڵك وەرگرتنـەش پاش گۆچی دوای هەر بەردەوام بـووە، ئـەمڕۆیش زۆرێ لە لایـەنگرانو هۆگرانی ئەدەبی کـوردی بـە شـانازی دەزانـن کـە خۆیـان بـە قوتابیەکی ئەو قوتابخانـەیە دابنێن و پەیرەوی ئەورەوتە ئەدەبیە بکەن.

سەرچاوەکانی ئەم وتارە

دیوانی مەولەوی مامۆستا مودەریس ناوندی بڵاوکەرەوەی موحەمەدی سقز

دیوانی مەولەوی ناوەندی بلاوکەرەوەی گۆران ساڵی ١٣٨٣

لێککۆلینـەوەو بـشکنینی شـیعرە بڵاونـەکراوەکانی مەولـەوی حـەکیم مەلاسـالح ناوەندی بڵاوکەرەوی سەلاحەدینی ئەیوبی ساڵی ١٣٧٦

دیوانی بێسارانی حەکیم مەلاسالح ساڵی ١٣٧٥

دیوانی میرزا ئەولقاذری پاوەیی موحەممەد رەشیدی ئـەمینی ناوەنـدێ بلاوکـەلاوە مەڵبەندی روشنبیری هەورامان ساڵی ٢٠٠٨

دیـوانی وەلـی دێوانـە(کرمـاجی ناوەراسـت وهـەورامی)وەرگێرانـی رازی ناوەنـدی بڵاوکەرەوەی کوردستان

کەشکۆڵی هەورامان ئامادەی چاپ موحەممەد رەشیدی ئەمینی

دیوانی حافزی شیرازی ناوەندی بڵاوکەرەوە ئەیستانە جەم ساڵی ١٣٨٥

مەسنەوی مەعنـەوی مـەولانا جەلالـە دیـنی بـەلخی ناوەنـدی بڵاوکـەرەوەی جاویـد ١٣٦٨

-چوارێنەکانی خەیام (فارسـی وکـوردی) شـیخ سـەلام ناوەنـدی بڵاوکـەرەوەی شـڤان ساڵی٢٠٠٧

دیوان مەهجوری کوردستانی جەمیل نقشبەندی ناوەنـدی بڵاوکـەرەوەی ئەحمـەدی ساڵی ١٣٧١

-وتاری پنا جویان ئەی حەبیب الە مستوفی ساڵی ١٣٨٧

-خەسرەوشـیرینی خانـای قوبـادی مەحەممـەدی مەلاکـەریم ناوەنـدی بڵاوکـەرەوەی سەلاحەدینی ئەیوبی

-سە حەوت بەنی سیدزادەی هاشمی ناوەندی بڵاوکەرەوەی ئەمیرکەبیرساڵی ١٣٦٥

-بەکەڵك وەرگرتن لە چەند نوسخەی دەست نوس و بەیازی کۆن